

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיץ תשפ"א, 2021, שאלון: 22382
מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

השפעת מלחמת העולם הראשונה על הפרט / האדם

הנבחנים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 1-3

שאלה 1- "טרגדיה ירושלמית: מגפת הכולרה בעיר בשנת 1916" / דן בראל
סעיף א'

ארבעה גורמים להתפרצות מגפת הכולרה בירושלים בשנת 1916
שני גורמים הקשורים לתנאים ששררו בירושלים בתקופה זו –

1. התדרדרות במצב התברואתי:

- תחום התברואה היה נושא חשוב בקרב תושבי העיר והרופאים שחיו בה: בסוף המאה ה-19 נבנו תעלות שופכין ורשת ביוב בחלק מהעיר העתיקה, האשפה פונתה מהרחובות, רחובות רוצפו לצמצום האבק.
- עם פרוץ המלחמה הוזנחה ההיגיינה העירונית והרחובות חזרו להיות כשהיו.
- חלה עלייה גדולה במספר המקרים של מחלות טיפוס הבהרות, טיפוס הבטן, דיזנטריה ומלריה.
- בעיר היה מחסור בחומרי ניקוי ונפט לחימום (אלו חלק מהסיבות לעלייה בתמותת התינוקות בתקופה זו של המלחמה).
- בתי השימוש בבתים היו משותפים לכמה משפחות מה שהעלה את הסיכון להדבקות במחלות מעיים.
- העירייה לא אכפה את חוקי הניקיון ובוטלו ההסגרים שמנעו מחולים להיכנס לעיר בזמן מגפה.

2. התדרדרות במצב המזון והמים:

- הרעב והמחסור בעיר הלכו וגדלו עם תחילת הקיץ – החיטה הגיעה בצמצום ומחירה עלה ובעקבות כך עלה הביקוש לירקות טריים.
- איכות הפירות והירקות שנכנסה לעיר הייתה ירודה והושקתה במי שופכין שתרמו לתחלואה.

- איכות מי השתייה בעיר הייתה נמוכה: התושבים הסתמכו בעיקר על בורות מים שכונתיים או פרטיים בהם נאגרו מי גשמים. רובם היו מזוהמים ובעלי ריח וטעם דוחה. רבים קנו מים משואבי מים שנשארו נאדות מים שמקורם במעיין השילוח¹.
- מקורות המים ותעלות השופכין הפתוחות שמשו מוקד קינון ליתושים ורבים חלו במלריה.
- יצאה דרישה לבשל ירקות לפני אכילתם ולהרתיח מים לפני שתייתם מחשש לכולרה, אך היא לא נאכפה.

שני גורמים הקשורים למלחמת העולם –

1. הידרדרות בשירותי הרפואה ובמצב בתי החולים

לפני פרוץ המלחמה פעלו בעיר 15 בתי חולים מתוכם 4 יהודיים: 'ביקור חולים', 'שערי צדק', רוטשילד' וימשגב לדד'.

בפרוץ המלחמה הורע מצב בתי החולים שמצבם הכלכלי היה מעורער עוד קודם לכן.

- מרבית בתי החולים הנוצריים נסגרו או הוחרמו ע"י התורכים מאחר והיו בשייכות למדינות אויב. גירוש הנתינים הזרים, ביניהם רופאים ואחיות, יצר מצב של מחסור חמור בכוח אדם רפואי.
- רופאים יהודיים גויסו לצבא התורכי או למדינות המוצא שלהם, כך שרבים נותרו ללא טיפול רפואי הולם (למשל, בכל ירושלים נותר כירורג יחיד).

2. אוזלת יד של השלטון העות'מאני

עקב המלחמה, לא יכול היה המשטר העות'מאני ליישם את הכלי העיקרי שלו למאבק במגפות – מדיניות ההסגרים. התורכים היו טרודים בהכנות למתקפה הגדולה בסיני ולכן לא דאגו לשפר את תנאי התברואה של העיר.

ניתן להציג גם את הגעת הכוחות הלוחמים לאזור העיר והתמקמות מחנות ובתי חולים של הצבא.

סעיף ב'

שתיים מדרכי ההתמודדות של ארגונים (יהודיים ולא יהודיים) ושל רשויות העיר והשלטון העות'מאני עם

המגפה

ניתן להציג שתיים מאלה –

ועד הצלה: כבר בשבוע הראשון לפרוץ המגפה נקבע מקום מיוחד בכל שכונה בו רוכזו מכשור ותרופות לטיפול בחולים. בעזרת כספים מ'ועד הסיוע המאוחד' הוקם 'ועד הצלה' לנפגעי המחלה, שריכז את הטיפול בחולים שלא אושפזו. הועד איתר מתנדבים שישפכו עזרה מהירה ורכש עבורם סינרים, כפפות ואביזרים חיוניים נוספים. הועד דאג להכשיר מבחינה מקצועית את המתנדבים.

'ועד הצלה' התמקם בדירה בעיר, בה היו באופן קבוע שני מטפלים שהוכשרו ושני עוזרים. הם עסקו בעיקר בעיסוי החולים כדי לחמם את הגוף בשעת התקף של המחלה שלוה בצמרמורות ובעוויתות. בית בו נמצא חולה בכולרה או שאחד מיושביו נפטר מהמחלה, הוכנס להסגר עם החצרות הסובבות אותו. ועד הצלה נרתם לסייע למשפחות החולים והדיירים בסגר, בעזרת תרומות ומצרכי מזון, וקרא למתן סיוע מהיר לחולים ולאנשים בודדים.

ברובע היהודי הוקמה תחנת הצלה בה טיפלו מתנדבים בחולים גלמודים, ניתנו לתושבים מים מורתחים, והושאל ציוד חיוני לטיפול בחולים בבתיהם.

¹ מעיין מים בנחל קדרון בירושלים מדרום להר הבית.

בתי תה: ארגונים בירושלים סיפקו לתושבים מים חמים ותה בחינם בשלושה בתי תה. זאת במטרה למנוע שתיית מים שלא הורתחו ומהווים מקור לתחלואה. תושבים רבים הגיעו לבתי התה עם סירים לקבל מים מורתחים ונקיים מחיידקים והם הפכו לאחד הגורמים החשובים במניעת מקרים חדשים של המגפה.

מכון פסטר: מכון שהוקם בעיר עוד בטרם המלחמה ושימש כעת כמעבדה לאבחון מחלות זיהומיות. המכון לקח על עצמו להקנות לציבור מידע בנוגע למחלות הזיהומיות, היגינה ותברואה. ד"ר בהם פרסם מאמרים על מחלות, גורמיהן ודרכי ריפויין. הוא פרסם שלוש חוברות מידע על מחלות שאפיינו את המלחמה ואחת מהן נקראה 'על החולירע'.

מבצע חיסון וצווים של השלטון התורכי: התורכים הכריזו על מבצע חיסון² של כלל האוכלוסייה בארץ, באמצעות תחנות הבריאות העירוניות. בירושלים החל המבצע בסוף יוני וחייב את כל תושבי העיר ובוצע ע"י תחנת הבריאות העברית. הוראת החיסון בירושלים ניתנה באיחור ניכר, מאחר וכבר במאי נתגלתה המחלה בבית לחם, דרומה מהעיר. בנוסף, אסרו השלטונות על התקהלויות ובתי הספר שוב נסגרו, בניסיון למנוע את התפשטות המחלה.

'תחנת הבריאות העברית'³: פעלה בעיר במספר מוקדים. אחיות התחנה הגיעו לגני הילדים, לבתי הספר ולתלמודי התורה וחיסנו את התלמידים. התחנה ספקה מעל ל-10,000 מנות חיסון לתושבי העיר ולמושבות. רופאי המעבדה כתבו מאמרים רבים בעיתונות ובכך סייעו להגברת המודעות לנושא. המידע כלל הסבר מלא על אופן הכנת החיסון במעבדה, תהליך ההזרקה למתחסן ותופעות הלוואי של החיסון. כדי לחזק את הטיעון בעד התחסנות הובאו נתונים מצבא אוסטריה בו ירדה התמותה מ-29% בין הלא-מחוסנים, ל-1% בקרב המחוסנים.

בהשפעת תחנת הבריאות חויבו כל היוצאים מהעיר להציג תעודת חיסון, ומוסדות הסיוע והצדקה ורופאי העיר התבקשו שלא להעניק סיוע למי שלא חוסן.

שלושה קשיים שנתקלו בהם הארגונים והרשויות בהתמודדות עם המגפה

ניתן להציג שלושה מאלה

1. אופייה של המגפה – זמן קצר בין הופעת סימני המחלה הראשונים ועד לקריסה מוחלטת של החולה ומותו, חייב תגובה מהירה של טיפול. מערכת הבריאות העירונית ובתי החולים בעיר לא הצליחו לתת לכך מענה. בעיקר כשמצבם הירוד מלכתחילה של תושבי ירושלים, בעקבות המלחמה, גרם להקצנת התופעה.
2. עקב המלחמה, לא יכול היה המשטר העות'מאני ליישם את הכלי העיקרי שלו למאבק במגפות – מדיניות ההסגרים. התורכים היו טרודים בהכנות למתקפה הגדולה בסיני ולכן לא דאגו לשפר את תנאי התברואה של העיר. למרות שהמגפה הייתה כבר בבית לחם וכנראה גם בחברון, נמנע השלטון התורכי מהטלת סגרים ומחסימת מקורות מים באזורים נגועים (שני אמצעים שנועדו לבודד ערים נגועות במחלות). הסיבה לכך הייתה תנועת הצבא הרבה סביב העיר. מערך הבריאות העות'מאני נאלץ, דווקא בעת מלחמה, לחרוג מהמודל הכוחני של סגר ולסמוך על מדיניות החיסונים ההמוניים (בדומה לגישה האירופאית שדגלה בצמצום ההסגרים).
3. מיעוט מתחסנים – למרות מאמץ של הרשויות ושל תחנת הבריאות העברית, רק 10% מתושבי העיר שיתפו פעולה עם המבצע והתחסנו.

² החיסון הורכב מחיידקי כולרה מומתים בתמיסת מלח, הוזרק בשתי מנות בהפרש של שבוע.
³ הוקמה בעיר בשנת 1912 בתרומה של נתן שטראוס, נדבן יהודי אמריקאי. שמה לה למטרה להילחם במלריה, לשפר את רמת ההיגיינה בארץ ולהכין חיסונים למחלות זיהומיות.

4. ניסיונות הסתרה ואי דיווח – מתוך מספר החולים המדווחים והמתים ניכר כי תפוצת המחלה הייתה גדולה בהרבה ממספר החולים שנמוך שדווח – הסיבות לאי הדיווח היו חשש מכניסה לסגר, חולים קלים לא טרחו לדווח.
5. עקב גירוש של יהודים בעלי אזרחות זרה וגיוס לצבא העות'מאני ולצבאות אחרים, נותרה בעיר בעיקר אוכלוסייה קשישה במצב סוציו-אקונומי ירוד. אוכלוסייה זו חלשה יותר ועשויה לחלות.
6. לעיר מחסור במים ואיכות מי השתייה בה היו ירודים. מים מזוהמים היו אחד מהמקורות למגפה.

שאלה 2- "מסרבות להיות אויבות: פמיניסטיות במלחמה הגדולה" / אמירה גלבום

סעיף א'

שני טיעונים של הנשים שהתגייסו למען המאמץ המלחמתי

עם פרוץ המלחמה התגייסו מרבית הפמיניסטיות לטובת המאמץ המלחמתי.

1. הן מצאו עצמן מזדהות עם המאבק המלחמתי של מדינתן וחשו כי דווקא מתוך הנשיות עולה ההבנה של הצורך "להקריב חיים וכוח כדי שהחיים יבלבו". הן האמינו בתפקיד המסורתי, שיועד לנשים בעת מלחמה: הקרבת הבנים והבעלים ללא תלונה, שמירה על הבית והעורף, הולדה וגידול בשר התותחים למלחמה הבאה,
2. הן ראו במלחמה הזדמנות להשתלב כחלק אינטגרלי בחברה ולהוכיח שהן ראויות לשוויון הזכויות וגייסו לשם כך את האפיונים "הנשיים" של אימהות ונכונות להקרבה.

שתי דוגמאות לפעילות נשים למען המאמץ המלחמתי

מתוך גלבום - . הן ניצלו את החלוקה בין חזית לעורף כחלוקה מקבילה לגברים-נשים והרחיבו עד כמה שאפשר את תפקידן בעורף (סעד, ארגון עבודה וחיוזוק המורל). מתוך עופר – אחת מאלה התגייסות לעבודה - בעת המלחמה נוצר מחסור בידיים עובדות, נשבר המחסור המגדרי בתעסוקה ונשים השתלבו בענפים גבריים – תעשיית המתכת וחומרי הנפץ, התחבורה הציבורית, מנהל ציבורי – בכולן החלו נשים להופיע בבגדי עבודה. גם רוב הטיפול בפצועים בעורף ובקרבת החזית נעשה ע"י נשים. דחיפה לגיוס הגברים - נשים ברחובות התגייסו להפעלת לחץ חברתי - חילקו נוצה לבנה לכל מי שלא התגייס – סמל לפחדנות.

סעיף ב'

שני טיעונים של הנשים שפעלו בדרך "הפציפיזם הפמיניסטי"

שניים מאלה -

- ✓ לנשים רגישות טבעית גבוהה יותר לערך חיי אדם – הן מקדישות עצמן לטיפול באחרים ולכן חושבות קודם כל על שימור החיים בהם טיפלו.
- ✓ כדי לשמור על ערך חיי אדם הקול הנשי חייב להישמע.
- ✓ האשם במלחמה היא "המדיניות הגברית" בכללותה ולא מדינה זו או אחרת ולכן רק לנשים, שאין להן חלק במדיניות זו, היכולת לבצע את השינוי.
- ✓ כדי שהקול הנשי יישמע על הנשים לקבל זכויות פוליטיות, ובעיקר את זכות הבחירה.
- ✓ נשות כל העולם צריכות להתאחד על מנת להעצים את השפעתן (ברוח האינטרנציונליזם, כל נשות העולם סובלות מאותן בעיות ולכן נקראות לשתף פעולה בפתרונות).

שתי דוגמאות לדרך בה הן פעלו

שתיים מאלה

- עם פרוץ המלחמה התנהל מסע הרצאות ברחבי ארה"ב;
- אוגוסט 1914 - צעדת 1,500 נשים בניו-יורק במחאה נגד המלחמה;
- ינואר 1915 – הקמת מפלגת הנשים למען השלום בניו-יורק;
- **קונגרס האג -** בשנת 1915 יזמו נשים מבלגיה, בריטניה וגרמניה קונגרס נשים למען השלום – קונגרס האג שנערך באביב 1915. השתתפו בו למעלה מ-1,000 נציגות מ-12 מדינות ביניהן: גרמניה, בריטניה, ארה"ב, איטליה, בלגיה, הולנד, קנדה, שוודיה ועוד. חלקן מדינות שהיו במצב מלחמה זו עם זו וחלקן מדינות ניטרליות. בנאום הפתיחה של **יאלטה יאקובס** ההולנדית היא הדגישה כי זהו אינו "קונגרס שלום" אלא "קונגרס נשים בינלאומי לשלום" ובכך ביטאה את **מטרותינו המשולבות** - חיזוק השפעת הנשים ע"י שוויון זכויות פוליטי על מנת לעצור את המלחמה הנוכחית ולמנוע מלחמות בעתיד.
- **בתחום הפמיניסטי** – עלו קריאות ומחאה כפי שמפורט באידיאולוגיה של התנועה לעיל – הקול הנשי הוא הקול הנכון לקרוא לסיום המלחמות, נשים יוכלו להשמיע את קולן רק אם יקבלו שוויון זכויות פוליטי. הקונגרס מחה נגד העוולות הנוראות שנשים חוות בזמן מלחמה ובעיקר על מקרי אונס הנלווים לכל מלחמה וטען כי לא ניתן להגן על נשים במצב מלחמה (הנפגעות העיקריות שלה).
- **בתחום האנטי-מלחמתי** - הדרך לעצור את המלחמה הנוכחית ולמנוע מלחמות בעתיד היא לעשות שינוי מהותי עולמי, ולפעול לניסוח עקרונות לשלום בר-קיימא (שיכול להתקיים לזמן ארוך).
- העקרונות צריכים לכלול - זכות להגדרה עצמית לעמים, הכרה בזכויות למיעוטים, הקמת בית דין לאומי שיוכל להטיל סנקציות על מדינות שישתמשו בנשק לפתרון סכסוכים, ביטול הדיפלומטיה החשאית, פיקוח ציבורי על מדיניות חוץ, פירוק מנשק, הנהגת סחר חופשי וחינוך לשלום.
- לעניינים אלה ידאגו הנשים לאחר שיקבלו שוויון זכויות ויהפכו למשפיעות בפוליטיקה.
- ניתן להציג גם את הפעולות אחרי הקונגרס או את ליגת הנשים למען שלום וחירות

שאלה 3- "התגייסות חברתית וכלכלית במלחמת העולם הראשונה" / אבנר עופר סעיף א'

שותפות הגורל שכפתה על כל המשתתפים לחלוק מעמד משותף, ע"פ עופר, התבטאה בדוגמאות האלה – יש להציג שלוש דוגמאות –

1. **גיוס הלוחמים** - צו הגיוס יצר תחושה זמנית וחולפת של שותפות גורל בתוך חברה שהייתה שקועה במאבק חברתי עמוק – בין אצולה לבורגנות; בין גברים לנשים; בין ליברלים לשמרנים. בעיקר אנשי מעמד הפועלים, שעד אז לא התקבלו כשווים בקהילה האזרחית והפוליטית, אומצו לחיק החברה וחשו התרוממות רוח וסיפוק לאור האחווה שנפלה בחיקם. הגיוס כפה על כולם לחלוק מעמד שווה מתוקף החוק.
2. **גיוס הפועלים במאמץ המלחמתי** - ערב המלחמה היו מדינות אירופה שקועות במאבקים חברתיים בין בעלי ההון ומדינאים ובין איגודי הפועלים שחתרו לשינויים במשטר. המאה ה-19 הייתה המאה של פריחת רעיונות הזכויות לפרט ולאזרח, רעיונות שדגלו בזכות האזרחים (עשירים ועניים, סוחרים ופועלים, אצילים ופשוטים) לקחת חלק בשלטון על המדינה. הפועלים – מעמד חדש יחסית בעולם, שצמח עם צמיחת מפעלי התעשייה הגדולים, הכיל בעיקר את פשוטי העם חסרי הזכויות והמעמד החברתי-אזרחי. קבוצה זו הובילה את המאבק לשיפור מעמדה. האיגודים (נציגי הפועלים) הצליחו במסגרת המאבק להשביח תעשיות חשובות

כמו תעשיית המתכת, מכרות הפחם ומסילות הברזל ואף איימו במפכה פוליטית שהפחידה מאוד את המדינאים, הבורגנים וראשי המשטרה והצבא.

כשפרצה המלחמה ונוצר איום חיצוני על המדינה, פסקו המאבקים החברתיים לטובת המאמץ המלחמתי. בגלל נסיבות המלחמה הלך מעמד הפועלים והשתפר – האיגודים המקצועיים נדרשו לשינויים (למשל קליטת פועלים לא מיומנים לעבודות מקצועיות), ומספר הפועלים בהם הלך וגדל. כתוצאה מכך הם צברו כוח רב והשפעה גוברת על השלטון. התפרצויות של שביתות בבריטניה במהלך המלחמה ביטאו את כוחם של האיגודים המקצועיים ואת תנאי החיים שהיו מעיקים (מחירים גבוהים, דוחק במגורים, מחסור במזון ואובדן קרובים ויקרים).

תגובת השלטון הייתה הקמת מועצות משותפות למעסיקים ופועלים שעסקו בקביעה ועדכון של השכר ופיקוח על תנאי העבודה. כך השתלבו מנהיגי הפועלים בהנהלת המלחמה ובשלטון. שותפות זו הכשירה אותם לקחת חלק בשלטון גם עם סיום המלחמה. ברוסיה ובגרמניה אף היו הפיכות פועלים תוך כדי המלחמה (לקראת סופה) שתפסו את השלטון.

3. **הצבת אינטרס הפועלים בראש** – בתחום הדיור למשל, הפועלים הועסקו באופן רציף וההכנסות שלהם היו גבוהות מהרגיל. פועלים נהרו ממרחקים להצטרף לתעשיית החימוש ורצו לגור ליד המפעלים. בתים חדשים לא נבנו בגלל מחסור בידיים עובדות וחומרי גלם למשימה. כתוצאה מכך מחיר השכירות עלה. במקביל נשים רבות נותרו ללא מפרנס (הבעלים גויסו או נהרגו) והן לא הצליחו לממן שכירות, גם הצנועה ביותר. בכמה מדינות אף פרצו הפגנות ושביתות והוגשו עצומות בנושא. השינוי: המלחמה שינתה את מאזן האינטרסים של המדינה: פועלי החימוש ונשות המגויסים היו חיוניים לניהול המלחמה, בעיקר אל מול מקומם של בעלי הבתים. תגובת הממשלות הייתה כפיית פיקוח על שכר הדירה. בפועל הוקפא מחיר השכירות לעומת הוצאות האחזקה והבנייה שהמשיכו לעלות. בצרפת למשל קבלו חלקים ניכרים מהאוכלוסייה פטור מלא משכר דירה לכל תקופת המלחמה.

סעיף ב'

המלחמה היוותה אתגר כלכלי - צורך בגיוס מלא של כל כוחות הצבא לתקופה בלתי מוגבלת. המלחמה

יצרה קשיים שהפכו גם הם לאתגרים. מהר מאוד נפערו פערים גדולים באספקת צרכי המלחמה –

- נוצר מחסור במזון, לאחר שמרבית עובדי האדמה גויסו;
- בתעשיית המתכת לא היו ערוכים ליצור המוני של תחמושת חדישה ומורכבת; לתעשיית המלחמה נדרש זמן התארגנות להכנת הכלים וקליטת הפועלים החדשים לייצור המוני.
- האבטלה גברה: ענפי התעשייה הרגילים נותקו משווקים וחומרי גלם.

שתי דוגמאות להתמודדות של המדינות עם האתגר הכלכלי

1. לאורך כל המלחמה היו בעיות חמורות של **אספקת מזון** - התפתח ניגוד חריף בין החובה של המשטר לספק תזונה לכלל האוכלוסייה (ע"פ עקרון השוויון), לבין הצורך לקיים את כושר העמידה של קבוצות בעלי חשיבות - הפועלים, החיילים, המנהלים ומקורבי השלטון. תהליכים כלכליים-חברתיים כמו שוק שחור, זכויות יתר ומחסור חריף עד רעב של ממש, ערערו את הלגיטימיות של השלטונות ואת תמיכת הציבור במאמץ המלחמתי. כלכלות המדינות התבססו על יבוא מזון גדל והולך, תחת עקרון הסחר החופשי, ועל המשך העסקת חלק ניכר מהאוכלוסייה בחקלאות.

בכפרים, גם כשהחמיר מצב הידיים העובדות (רוב האיכרים גויסו והוחלפו בפועלים זמניים, שבויי מלחמה או נשים), לא סבלו מרעב מאחר והיו יצרני המזון. הלחץ התמקד בתושבי הערים הגדולות.

השינוי - עם החמרת האיום ברעב במהלך המלחמה, לא ניתן היה להשאיר את העניין לכוחות השוק והממשלות החלו להתערב ולהנהיג פיקוח בתהליך מדורג בהתאם להתפתחות המצב.

באופן רשמי הונהג שוויון אך בפועל כוחות השוק התגנבו באמצעות השוק השחור. נדרשת מידה של תמריצים ותגמול למי שמשקיע יותר (בעיקר האיכר המגדל את התוצרת החקלאית), והשוק השחור סיפק זאת. משתמשים רבים בשוק השחור עשו זאת תוך הזדעזעות עמוקה ושבר מוסרי – המעמד הבינוני המסורתי, הסוחרים הקטנים, הפקידות, בעלי המקצועות החופשיים שהיוו את עמוד התמיכה הלאומי במלחמה, נדחפו לעבור על החוק כדי להאכיל את משפחותיהם - לקנות מזון בפרוטקציה, "מתחת לדלפק", לצאת לכפר ולמכור רכוש בעד מזון ולהתחמק מחיפושים בדרכם חזרה הביתה.

בבריטניה לא הגיעה אספקת המזון לבעיה קיומית – כשנוצר מחסור עולמי במזון וגבר הקושי להביא אותו אל בריטניה (מאחר ורובו הגיע לבריטניה מעבר לים) הנהיגה הממשלה מדיניות קיצוב מזון מן החי – בשר, ביצים גבינות, שומנים וסוכר. המנות היו נדיבות, ולחם נותר ללא פיקוח כך שהתזונה הבריטית נותרה טובה ואיכותית. לכן גם לא הייתה נסיגה בבריאות הציבור במהלך המלחמה. הבריטים הבטיחו מחירי מינימום לאיכרים (נתן ביטחון להגדיל את הייצור בלי לחשוש מהצפה בעודפים) וכך התמודדו עם השוק השחור.

בגרמניה הייתה הבעיה החמורה ביותר. רבע מהצריכה הגיע מיבוא. מצור ימי בריטי עצר כמעט לחלוטין את סחר המזון. חלק גדול מכוח העבודה החקלאי גויס, ונוצר מחסור גדול בדשנים - מצב שלא אפשר הגברת ייצור עצמי של מזון. חודשיים לאחר תחילת המלחמה החל פיקוח מרכזי על אספקת הלחם ופיקוח מקומי על מוצרים נוספים. מתוך רצון להפנות מזון שיועד לבעלי חיים, לבני האדם, ציוותה הממשלה לטבוח חלק ניכר מהחזירים במדינה וכך יצרה מחסור גדול בבשר ושומן.

במהלך 1916 המצב החמיר והוקמה בגרמניה סוכנות ארצית לאספקת מזון.

השלטונות קצבו מנת מזון אחידה לכולם שהספיקה בקושי לקיום. פחות מכך היה יוצר רעב, מחלות ומוות אך מעבר מכך לא היה בנמצא.

לכאורה מצב השוויון התחזק. אבל זה לא שירת ביעילות את המאמץ המלחמתי כי הפועלים נזקקו ליותר. בעלי האמצעים לא הפכו שוויוניים פתאום והאיכרים לקחו לעצמם מתוך הייצור העצמי, יותר ממה שהורשו ומרבית תושבי הערים חפשו קשר ישיר לכפר כך שבמשך 1917 התפתח שוק שחור נרחב. בשנים אלה איבדה האוכלוסייה בין 10-20 אחוז ממשקלה. הוא החל לעלות חזרה בשנת 1917 בעקבות השוק השחור. אך מי שלא הייתה לו גישה סבל מרעב של ממש (אסירים, פנסיונרים וחלק מהחיילים). שיעורי התמותה עלו באופן ניכר בין הזקנים ושיעורי הילודה צנחו במחצית – גם בגלל תזונה לקויה.

בסופו של דבר ולמרות ביקורת קשה, ניתן לסכם שהגרמנים הבינו את הבעיה היטב ועסקו בה באופן מקצועי והעדות לכך היא שגרמניה שרדה ארבע שנות מלחמה נגד כוחות חזקים ממנה בהרבה.

2. **גיוס כספים** - מלחמה דורשת משאבים כלכליים גדולים. ככל שהתקדמה המלחמה, למדינות המשתתפות נוצר מחסור גדול במשאבים והן נאלצו להשתמש בדרכים שונות לגיוס כספים לטובתן.

בריטניה הייתה ערוכה טוב יחסית עם יכולת לייבא בהיקף גדול מעבר לים ולקבל אשראי מספקים ובנקים בצפון אמריקה. משקיעים בריטים רבים היו בעלי נכסים כספיים אדירים מעבר לים והממשלה הבריטית השתדלה להעביר לרשותה חלק ניכר מהנכסים הזמינים ובכך השתפרה יכולתה ללוות סכומים גדולים מאוד מארה"ב וקנדה למימון המלחמה.

במקביל נדרשה בריטניה לספק אשראי גדול לצרפת, איטליה ורוסיה, בנות בריתה, על מנת שיוכלו גם הן לרכוש מזון ונשק.

בראשית 1917 מוצו כל המשאבים הכספיים ובריטניה נקלעה למשבר במימון הייבוא. כניסת ארה"ב למלחמה פתרה את המשבר – ארה"ב העניקה לבריטניה אשראי למימון היבוא. הבעיה היחידה שנתרה הייתה כושר התובלה המוגבל. עם סיום המלחמה עצרו האמריקאים את האשראי ותבעו את תשלום החובות. בריטניה התקשתה מאוד לעמוד בכך – בנות בריתה לא פרעו את החוב שלהן, הגרמנים לא שלמו את הפיצויים שנפסקו להם והסוגייה המשיכה להרעיל את היחסים הבינלאומיים עד שנות ה-30.

גרמניה: בתחום האשראי לא היה לגרמנים לאן לפנות. הם שילמו למדינות סקנדינביה בפחם וזהב תמורת יבוא. אך לצורכי מימון המלחמה נדרשה המדינה לכסף מזומן שגויס בעזרת מלוות מלחמה. בחודשים האחרונים של המלחמה נתקל תהליך זה של גיוס הון מהציבור בהתנגדות. הממשלה נאלצה להגביר את הדפסת הכספים וגרמניה נכנסה לאינפלציה אדירה שהחמירה לאורך כל שנות ה-20.

ניתן להציג גם את –

- התאמת תעשיית המתכת - הרחבת היקף הייצור החריף את הצורך במומחים אך במקביל המוצרים עצמם – פגזים, חומר נפץ, כלי נשק, מדים, יוצרו בסדרות ארוכות וזהות, שלאחר הכנת פס הייצור (שחייבה מקצועיות), ניתן היה לייצר בעזרת פועלים חסרי מקצוע, לאחר הכשרה קצרה.
- הרחבת תעסוקת נשים - בעת המלחמה נוצר מחסור בידיים עובדות, נשבר המחסור המגדרי בתעסוקה ונשים השתלבו בענפים גבריים – תעשיית המתכת וחומרי הנפץ, התחבורה הציבורית, מנהל ציבורי – בכולן החלו נשים להופיע בבגדי עבודה. גם רוב הטיפול בפצועים בעורף ובקרבת החזית נעשה ע"י נשים.
- גיוס כספים באמצעות מיסוי.